

Slottsva

kten

Hon är stenhuggare, arkitekt och prisbelönt väktare av de danska slottens statyer, pelare, fundament, fasader och pilastrar. Av vännerna kallas Mette Marciniak "Fru Sten".

TEXT **PETTER EKLUND** FOTO **ANNA RUT FRIDHOLM**

Ryttarstatyn av Fredrik V beställdes år 1752 av en av den tidens främsta bildhuggare, fransmannen Jacques Saly.

Fru Sten väntar vid Fredrik V:s ryttarstaty på Amalienborgs slott i Köpenhamn. Marmorpedestalen glänser i solen. Det är sommar, turisterna strömmar förbi med kameror, resehandböcker, mobiler. Stadens rörelse i alla plan: bilar och cyklar susar förbi, folk har bråttom till jobbet. Även stenen omkring oss, stadens ansikte och fundament, har sin pågående, långsamma förändring.

I elva år har Mette Marciniak haft ansvaret för sten och skulpturer på danska slott och kulturminnen, från renässansslottet Fredriksborg till Johan Wiedewelts barockskulpturer i Fredensborg Slotshave. Hon är anställd av Slots- och Kulturstyrelsen som driver och underhåller danska statens slott, trädgårdar och kulturegendomar. Hon ansvarar också för en stenhuggarverkstad och en bildhuggarateljé. Stenhuggningsarbetena läggs ut på anbud. Det är bråda dagar, massor att göra. Till sin hjälp i det dagliga arbetet har hon en stenhuggare och tre bildhuggare.

Marciniaks kärlek till stenhuggeriet, parad med arbetet som restaureringsarkitekt, gör henne till en unik kraft i den danska stenkunstens värld.

– Jag såg så många arkitekter göra så många fel. Jag visste att de gjorde fel, men som hantverkare hade jag inget inflytande. Bland annat därför utbildade jag mig till arkitekt, berättar hon.

Vi dricker kaffe och plockar croissanter ur hennes picknick-

korg på en av slottets innergårdar, med nästan lantlig tystnad och fågelkvitter. Hon tycks känna alla här. För svenskar i stenbranschen är hon nog mest känd som den stenhuggare som omkring år 2000 högg den nya kopian av Nicodemus Tessin d.y.-statyn på Nationalmuseums fasad. Män i museivärlden var först tveksamma till om ”den unga danska tjejen” skulle klara av jobbet, men dåvarande chefskonservatorn Elisabet Tebelius-Murén trodde på Mette Marciniak.

Den nästan tre meter höga statyn väger flera ton. Hon högg den på arkitekturskolan i Köpenhamn, mot att hon undervisade studenterna i stenlära. Samtidigt hade hon två små söner hemma.

– Jag jobbade dygnet runt. Tessin är mitt tredje barn. Nu kommer mina kompisar hem från Stockholm med bilder och hälsningar från honom.

Arbetet tog henne nästan ett år. Man måste ha ett speciellt sinnelag för att passa som stenhuggare.

– När jobbet flyter är det närmast som en trans man kommer in i. Men man ska också kunna stå ut med att komma hem efter en arbetsdag och bara ha huggit en tumme. Det är inte många som har det tålmodet.

I Danmark finns det i dag runt tio stenhuggare som arbetar med klassisk skulptur. Mette undervisar i sten på arkitektur-

skolan och vill så småningom skriva en bok om sten, tillsammans med sin man som är en av Danmarks mest stenkunniga ingenjörer. De träffades i samband med renoveringsarbeten på Christiansborgs slott.

Mette Marciniak växte upp på norra Jylland. Det finns inga långa band av stenhuggare bakåt i släkten, men familjen bodde vid havet som blev en viktig påverkan. Hon minns att äldre släktingar var intresserade av sten och hennes pappa tyckte att det var bra att kunna ett rejält hantverk.

- Det var fascinerande med möjligheten att själv skapa en form i sten. Som stenhuggare kunde jag både arbeta med arkitektur och skulptur.

Hon började hugga som 17-åring, som andra kvinna i Danmark på den stenhuggarutbildningen. Hon valde granit, inte sandsten.

- Har man en gång lärt sig att hugga granit kan man också hantera sandsten och marmor.

Hon minns speciellt en lärare, Preben Jacobsen, en lågmäld man som hade huggit granit i hela sitt liv och som verkligen lärde henne att hugga. Han lyssnade när Mette högg, justerade handtaget på hennes hammare, finslipade tekniken.

- Granit sjunger som glas när du slår på det. Sandsten är som en sockerbit. Det säger bara "bomp" när du slår en mejsel i det. Granithuggare kallar den för "smörsten".

Stenhuggning handlar om att lyssna, se och känna stenen svara. Mette har kvar sin första hammare, den är helig.

Efter skolan gick hon som lärling i en gravstensbutik. Hennes pappa dog nyligen och hon ska hugga hans gravsten.

Som färdig stenhuggare gav hon sig av på vift till Toscanas stenrike. Stenhuggarens frihet är något Mette återkommer till.

- Allt som behövs är en bra hammare och en mejsel i rygsäcken, sedan kan man dra iväg.

I Pietrasanta, en plats känd för sin fina marmor och för att Michelangelo valde sten därifrån, jobbade hon för den danske skulptören Jørgen Haugen Sørensen. Han själv högg ingenting, utan Mette och en arbetskamrat högg hans väldiga skulpturer. Hon följde med till utställningar i Istanbul, Ankara och Barcelona, levde vagabondliv med kunskapen i kroppen och en värld av sten att hugga.

- Det jag verkligen saknar när jag arbetar som arkitekt är det där med att ha min sten, min modell, min hammare och min mejsel, och att det är mitt arbete.

Danmark har lyckats hålla liv i sin stenhuggartradition. I Sverige har yrket nästan dött ut. Enligt Marciniak växte sig en svensk akademisk kultur av konsthistoriker och konservatorer stark i förhållande till stenhuggarna ute i brotten. En kärna av

I elva år har Mette Marciniak haft ansvar för sten och skulpturer på danska slott och kulturminnen.

folk inifrån konservatorkulturen har sedan styrt utvecklingen, säkert också beroende på lägre kostnader för konserveringar.

- Det har blivit som en religion, där det enda raka är att konservera, säger hon och berättar om en svensk bok från 1920-talet, där röster inom stenindustrin redan då påpekade problemet att konservatorerna tog fler och fler arbeten från stenhuggarna.

Man kan hålla en sandstensskulptur vid liv med konservering, men vid en viss tidpunkt "dör" stenen, tappar sitt bindemedel och vittrar. I Sverige har konservatorerna inte vågat se det problemet i ögonen. I Danmark har man aldrig slutat nyhugga, det har pågått en liten, men ändå kontinuerlig förnyelse av kunskap. Nu får svenskarna vända sig till Danmark för att hjälp med de traditionella teknikerna. Själv arbetar Marciniak i en mellanposition, där stenens skick får bestämma metoden.

- Jag både konserverar och låter nyhugga, det beror på hur stenen mår.

Amalienborgs fasader med sitt myller av pilastrar, fönster, stenarbeten och skulpturer är en svårtolkad prakt, laddad med symboler, allusioner, antika ideal och nya tiders renoveringar. Till slotten användes förr bara gotländsk sandsten – ön var dansk fram till freden i Brömsebro 1645. Men den gotländska stenen är kalkbunden och känslig i vårt klimat. Därför målades tidigare stenen, impregnerades med olja, och skyddades på det viset. Fasaderna runt om oss har en gång varit målade ljusgrå. Även skulpturerna var tidigare bemålade.

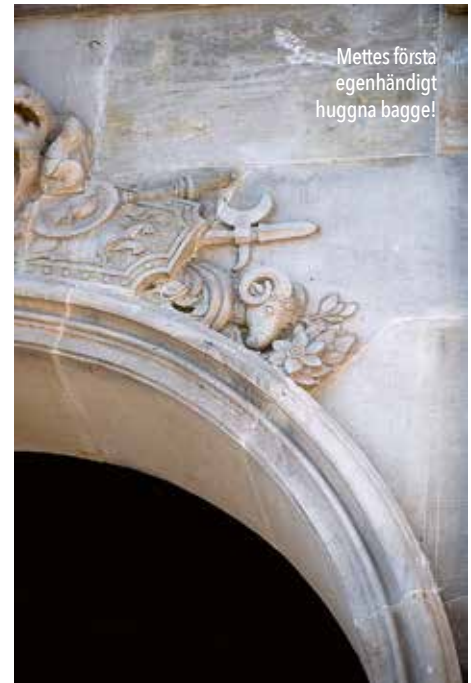
Allt detta försvann under en trend i slutet av 1800-talet då den "naturliga" stenen skulle visas. Fasadernas målarfärg togs bort med starka sodamedel. Den kalkbundna sandstenen påverkades av sodan, exponerades och började vittra.

- Vi har fortfarande ett stort eftersläp på det materialet här i Danmark. Palatsens fasader innehåller många olika typer av sten. När den byttes förr var det likgiltigt vilken sten som valdes för den skulle ändå oljemålas. Nu har man börjat diskutera om stenbyggnaderna ska målas igen.

- Vad är det vi vill återskapa? Naturstenen eller 1700-talets ljusgrå palats?

I renoveringsarbetet används i dag främst en tysk kiselbunden sandsten, Obernkirchener sandsten, även kallad Bremer-

"Har man en gång lärt sig att hugga granit kan man också hantera sandsten och marmor. Granit sjunger som glas när du slår på det. Sandsten är som en sockerbit. Det säger bara 'bomp'."

Mettes första egenhändigt huggna bagge!

”Där vi bryter i dag har det gått dinosaurier. Det är fullt av spår i bägge riktningarna, som en motorväg.”

sten efter den gamla exporthamnen i Bremen. Mette berättar om de tyska brotten som en gång var en jättelik sandstrand vid dåvarande kusten. En tsunami eller översvämning täckte över stränderna som med tiden blev mäktiga sandstensbäddar.

– Där vi bryter i dag har det gått dinosaurier. Det är fullt av spår i bägge riktningarna, som en motorväg. På ett ställe finns det ett avtryck efter en dinosaurieunge som har legat på sidan i sanden.

En gång om året är hon uppe med skylift och kollar statyernas skick och att de sitter fast. Skulpturerna däruppe är mörka, medan fasaderna är ljusa. Det är en följd av luftföroreningar och människans försök att anpassa sig till dem. Köpenhamn var i det tidiga 1900-talet svart av kolrök. Skulpturerna som byttes ut på den tiden ”tuschades”, målades svarta med tusch, patinerades, för att få samma uttryck som fasaderna. Kolröken försvann med tiden och fasaderna tvättades, men de tuschade skulpturerna var omöjliga att få rena. Nu prövar man med ny kemi för att försöka få statyerna och delar av husen ljusa igen.

Vi cirklar runt Fredrik den V:s staty, ansedd som en av världens främsta rytтарstatyer. En sagolik kvalitetsomsorg och symbolisk makt strålar ur piedestalens marmor.

– Den här stenen ska vara det mest exotiska lyxmaterialet här. När kungen fick besök från utlandet gav marmorn en signal om hans status och rikedom.

Rytтарstatyn beställdes 1752 av en av den tidens främsta bildhuggare, fransmannen Jacques Saly som flyttade till Köpenhamn och arbetade med förstudien i 17 år. Att gjuta statyn i brons tog tre minuter, sedan följde efterarbete i tre år. Verket bekostades av Asiatick kompagni och kostade mer än ett av palatsen intill.

När originalsockeln i Carraramarmor hade tjänat ut på 00-talet

ersattes den med ny sten som snabbt visade sig vara undermålig. Nordens växlingar från frost till plusgrader sliter hårt på marmor som utvidgas och krymper beroende på temperatur. En dålig sten krymper inte tillbaka utan växer sönder. Efter bara något år dök också kraftiga missfärgningar upp som rodnader på sockeln, orsakade av blyföroreningar. Allt måste bytas.

Mette och en geolog letade i tvåhundra toscanska stenbrott, tog prover, testade dem på institut i Danmark där stenen utsattes för eldningstest. Till slut var det bara sten från ett enda brott som dög. Nu har den nya marmorn suttit uppe i tre år och inga färgförändringar har inträffat.

Om statyn är Amalienborgs diva, är andra stenar dess doldisar. Vi tittar på sandstensblock på en slottsvägg nära infarten. Salt från gatan har stigit upp i väggarna och påverkat materialet som har urholkats av vind och vatten. Stenkorn har svepts runt i vinden och skapat håligheter som liknar borrhål. Här krävs det också omsorg. Blocken måste bytas ut. Mette har prövat med gotländsk sandsten av en hårdare typ.

Vi vandrar bland Köpenhamns pampiga byggnader, till Christiansborgs slott med parlamentet, slottskyrkan och kungliga hovstallet, väldiga skapelser vars sten Mette Marciniak övervakar. Vid Marmorbroens paviljonger pekar hon upp på sitt första huggna skulpturverk, statyn *Aren*, formgiven av J.C Petzold.

Här jobbade hon med renoveringar i sex år, fick lära sig sandstenshuggning av en gammal stenhuggare. Det allra första hon högg här var huvudet av en liten bagge, omgiven av blommor, en söt liten souvenir för hennes arbete och något att visa barnbarnen. Mette tar oss till Kongernes lapidarium, före detta fästning, bryggerhus och spannmålslager som blivit kylslagen hemvist för

Danmark har lyckats hålla liv i sin stenhuggartradition. I Sverige har yrket nästan dött ut. Enligt Mette Marciniak växte sig en svensk akademisk kultur av konsthistoriker och konservatorer stark i förhållande till stenhuggarna.

Bildhuggaren Anders Krüger, "fru Sten" Mette Marciniak och guden Jupiter.

"Skulpturerna jag har huggit ska stå 300-500 år efter att jag är död. Det är fascinerande."

uttjänta originalstatyer, gipsmodeller, kapitäl och kopior. Lapidarium betyder samling av stenmonument. Danska staten har många sådana samlingar, de flesta står dolda för allmänheten. Mette Marciniak kom på idén att visa en del av samlingarna.

- Nu är det ett öppet magasin. Här kommer det att pågå restaureringsarbeten med modeller i gips. Om 30 år kan det vara svårt att återskapa de original som vittrar i dag.

De båda våningarna med sina stoder och fragment är en miljö lika märklig som en tavla av metafysikern Giorgio de Chirico, samma slags egenartade melankoli. Vissa av statyerna har lagats med järnstag, betong och bly, som i desperation över tidens gnagande tand.

Utifrån tränger nuets kakafoni in, högtalarröster från turistbåtarna, slammer, trafik. Här inne i kylan väntar skulpturerna som en gigantisk minnesbank av våra tidlösa mänskliga myter, makt, fåfänga och hantverkarskunskap.

En kort promenad från lapidariet – mitt i stan – ligger en bildhuggarverkstad. Här pågår det tidsödande arbetet med en gipsmodell av guden Jupiter, en barockskulptur från Frederiksborgs slott. Originalets högra arm har vittrat och försvunnit, nu ska en perfekt modell återskapas. Fysiken är inte anatomiskt korrekt, utan byggd för effektens skull.

- Varje millimeter är tänkt. Att veta att ens händer följer någon annans händer för fyrahundra år sedan, det är speciellt, säger den svenske bildhuggaren Anders Krüger som arbetar här.

Jupiter ska sedan skannas och fräsas fram av en CNC-fräs. Automatiseringen har sedan några år börjat smyga sig in i det danska stenhuggarlandskapet.

- Det är inte standard i dag att vi tillåter fräsning av dekorativa element och skulpturer, bara när det kan betala sig, tidsmässigt och ekonomiskt. Alla CNC-frästa arbeten blir dock färdighuggna av en fackutbildad stenhuggare, säger Mette Marciniak.

- En människa är dessutom oändligt mycket mer nyanserad än en robot, säger Anders.

- Vi gläder oss åt femtio års arbete framöver, säger Mette.

Det är förstas glädjande att det satsas stora pengar på specialistkompetenser och tillsynes obskyra uppdrag. Ytterst handlar det ju om att hålla liv i en materialbunden, estetisk referensbank, tecken på liv och erfarenhet, inför framtiden.

Mette ser med förtjusning på sitt arbetes långa perspektiv.

- Skulpturerna jag har huggit ska stå 300-500 år efter jag är död. Det är fascinerande.

Men nu ser hon fram mot semestern i sommarhuset i skånska Osby. Vad gör en stenhuggare på fritiden, som avkoppling?

- Jag ska hugga en byst av min man, i svart diabas från norra Skåne. ■